

**УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ПАВЛА ТИЧИНИ**

Факультет соціальної та психологічної освіти
Кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи

**ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
освітній ступінь БАКАЛАВР**

на тему:

**«СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ
ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ»**

Виконав:

студент IV курсу, р\41 групи

спеціальності 231 Соціальна робота

Гончарук Віталій Олександрович

Керівник: к.пед.н., доц. Албул І.В.

Рецензент: к.пед.н., доц. Бондаренко Г.В.

Умань - 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. Теоретичні основи дослідження проблеми соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей.....	8
1.1. Концептуальні засади соціального захисту в Україні.....	8
1.2. Нормативно-правова база соціального захисту військовослужбовців та їх сімей.....	14
1.3. Особливості реалізації програм соціального захисту військовослужбовців в Україні.....	21
РОЗДІЛ II. Емпіричне дослідження особливостей соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей.....	29
2.1. Дослідно – експериментальна робота з виявлення особливостей соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей	29
2.2. Шляхи розвитку системи соціального захисту військовослужбовців в Україні.....	38
ВИСНОВКИ.....	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	51
ДОДАТКИ.....	55

ВСТУП

Першочерговим завданням держави є забезпечення соціального захисту свого населення та створення умов для достатнього життєвого рівня людини в державі. Прао на соціальний захист відноситься до найважливіших прав особи, яке повинно визнаватися та гарантуватися на рівні держави.

У першій статті Конституції України від 28 червня 1996 р. визначається, що наша держава є суверенною і незалежною, демократичною, соціальною та правовою. Низка статей (наприклад, статті 3, 36, 44, 46, 47, 48 Основного Закону) містить положення, які закріплюють засади соціального захисту населення. Так, ст. 3 Конституції України проголошено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визначаються в Україні найвищою цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а держава, у свою чергу, відповідає перед людиною за свою діяльність. Основні права та свободи людини, у тому числі соціальні, не лише визнаються державою, а й захищаються нею. Тому діяльність держави щодо соціального захисту її громадян незалежно від статі, раси, кольору шкіри, гендерної ідентичності чи сексуальної орієнтації, політичних, релігійних та інших переконань, походження, віку чи стану здоров'я є її обов'язком.

Зі змісту ч. 1 ст. 46 Конституції України випливає, що соціальним захистом громадянина є його право на забезпечення у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Водночас наведеним не враховується те, що окремі категорії населення потребують соціального захисту не лише через втрату можливостей самостійно та повноцінно забезпечувати своє існування, а й унаслідок виникнення об'єктивної необхідності в додатковому соціальному захисті з боку держави. При цьому ефективність реалізації соціального напрямку розвитку держави напряму залежить від її політики, яка повинна

бути спрямована на забезпечення соціальних прав усіх людей, які проживають у нашій державі, а особливо захистити окрему категорію населення, яка має певні особливості в своїй професійній діяльності, та членів їх сімей.

До категорії населення, які потребують особливого соціального захисту належать військовослужбовці, діяльність яких напряму пов'язана з небезпекою для життя, та члени їх сімей. Особливо сьогодні, в умовах збройної агресії, економічної нестабільності та систематичної й планомірної трансформації України як держави європейського зразка, питання соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей постає досить гостро.

Сучасні вітчизняні дослідження з даної проблематики, навіть до початку повномасштабного вторгнення на території нашої держави, були зосереджені на різних аспектах соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей, зокрема на стані та проблемах у цій галузі, механізмах забезпечення соціального захисту, а також на напрямках удосконалення цього процесу.

Виходячи з вищезазначених положень, можна стверджувати про перше – високий рівень стурбованості наукового середовища даною проблемою, а також ступінь її розробки, по-друге – про зріст попиту на дану галузь знань, збір даних про яку може бути використаний та реалізований відповідно до актуальних потреб, що були спричинені сучасними викликами українському суспільству.

Загалом проблемні питання соціального захисту досліджували значна кількість учених-науковців, серед яких варто відмітити таких як: О. Бабич, О. Бабій, С. Білий, І. Бudyко, Н. Грищук, Т. Данилюк, В. Кожем'якін, О. Лисенко, О. Маркевич, Т. Мартинюк, Н. Парасюк, О. Хитренко, Н. Шумська, А. Яцишин та ін.

Особливості соціального захисту членів сімей військовослужбовців досліджували І. Білоус, О. Деркач, М. Єр'оміна, О. Карпова, Н. Марінченко, Т. Москалюк, Л. Квасневська, О. Огієнко, О. Павленко, М. Приходько, Л. Троценко, Н. Чекмарьова, Л. Шейко, Н. Шкарупа, О.Щербак та ін.

Однак, незважаючи на різноплановість досліджень проблем соціального захисту військовослужбовців, в умовах активних воєнних дій українського війська із російськими окупантами питання соціального захисту військовослужбовців та їх сімей посилює свою актуальність, що і зумовило вибір теми випускної кваліфікаційної роботи **«Соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей»**.

Мета дослідження – визначити й схарактеризувати особливості соціального захисту військовослужбовців і членів їх сімей та узагальнити шляхи оптимізації в контексті російсько-української війни.

Об'єкт дослідження – соціальний захист військовослужбовців в Україні.

Предмет дослідження – особливості соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей в контексті російсько-української війни.

Відповідно до мети, сформульовано наступні **завдання**:

1. Теоретично схарактеризувати поняття та сформулювати основні положення щодо соціального захисту в Україні.
2. Здійснити аналіз нормативно-правової бази із забезпечення соціального захисту військовослужбовців, а також розкрити його особливості.
3. Розробити та провести емпіричне дослідження з проблеми соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей.
4. На основі результатів емпіричного дослідження сформулювати шляхи оптимізації системи соціального захисту військовослужбовців та їх сімей.

Методи дослідження включають: *теоретичні* – аналіз філософської, соціологічної, психологічної, педагогічної, зокрема соціально-педагогічної, літератури для узагальнення теоретичних підходів щодо проблеми дитячого сирітства; *емпіричні* – спостереження, бесіди, вичення документації, експертна оцінка; методи визначення кількісних та якісних характеристик отриманих результатів.

Експериментальна база. Дослідження проводилось на базі військової частини, в якій служить автор роботи. В умовах воєнного часу номер та дислокацію військової частини не вказуємо. Зазначимо, що до опитування були залучені військовослужбовці, які брали безпосередню участь у бойових діях; які долучались до ремонту військової техніки; які мали поранення.

Теоретичне значення полягає у визначенні особливостей соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей, розкритті правових основ соціального захисту та висвітленні специфіки соціальної підтримки вказаної категорії осіб.

Практичне значення. Теоретичний та дослідницький матеріал випускної кваліфікаційної роботи може бути використаний у практичній діяльності соціальних працівників, фахівців соціальної роботи, військових психологів; при викладанні окремих навчальних дисциплін у процесі підготовки фахівців соціальної сфери, зокрема: «Соціальна робота з різними категоріями населення», «Соціальний захист в Україні» та ін.

Апробація результатів дослідження: Основні положення й результати наукової роботи доповідались на науково-практичних конференціях:

Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні проблеми соціальної педагогіки та соціальної роботи» (м.Умань, 11 жовтня 2022 р.),

Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної сфери» (м.Умань, 21 квітня 2023 р.),

II-а Всеукраїнська студентська науково-практична онлайн-конференція «Проблеми та перспективи соціальної роботи та психології в

умовах війни» (м.Умань, 2 березня 2023 р.); на засіданнях кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Структура та обсяг випускної кваліфікаційної роботи: Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (50 найменувань), додатків. Робота містить 1 таблицю та 3 діаграми. Загальний обсяг роботи становить 55 сторінок, з них 50 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ

1.1. Концептуальні засади соціального захисту в Україні

Соціальний захист є важливою складовою суспільства, яка забезпечує людей захистом від небезпек, забезпечує їх потреби та створює передумови для розвитку національної економіки. У зв'язку з тим, що Україна є державою з переходною економікою, забезпечення соціального захисту є однією з найважливіших задач держави. Розглянемо концептуальні засади соціального захисту в Україні, їх роль та перспективи розвитку [1].

Сутність та основні засади соціального захисту

Соціальний захист – це комплекс заходів, спрямованих на покращення життєвого рівня та забезпечення соціальної безпеки громадян. Один з основних напрямків державної соціальної політики – створення ефективної системи соціального захисту, яка б максимально задовольняла потреби населення в цій сфері. Концептуальні засади соціального захисту в Україні є важливою складовою державної соціальної політики та потребують ретельного вивчення та аналізу [6].

Українська система соціального захисту базується на конституційних принципах, законах та положеннях, що визначають правовий статус населення в цій сфері. Одним з найважливіших законодавчих актів, які регулюють соціальний захист в Україні, є Конституція України. Стаття 46 Конституції України визначає, що кожна людина має право на соціальний захист в разі безробіття, хвороби, інвалідності, втрати годувальника, старості та інших випадків, передбачених законом. Також Конституція України визначає, що держава забезпечує соціальний захист дітей, матерів, молоді, інвалідів, осіб похилого [6].

Основні засади соціального захисту в Україні:

- універсальність - кожен громадянин має право на соціальний захист;
- справедливість - соціальний захист має бути спрямований на тих, хто дійсно потребує допомоги;
- доступність - допомога повинна бути доступною для кожного громадянина;
- рівність - допомога має бути надана на рівних засадах для всіх громадян віку та інших категорій громадян [19].

Основні види допомоги, що надаються в Україні:

- пенсії - на пенсію мають право особи, які досягли певного віку та пропрацювали визначений період часу;
- соціальні виплати - надаються у разі втрати доходу, хвороби, інвалідності, народження дитини тощо;
- медична допомога - надається усім громадянам та має за мету забезпечити належний рівень медичної допомоги;
- соціальні послуги - надаються вразі потреби та мають на меті забезпечити допомогу у різних сферах життя (наприклад, підтримка для людей з інвалідністю, допомога у пошуку роботи тощо) [19].

Крім того, в Україні діє система соціальних послуг, яка надається громадянам, які потребують підтримки та допомоги. Ця система включає в себе різноманітні види соціальних послуг, які надаються людям з інвалідністю, похилого віку, бездомним та іншим категоріям громадян. Завдяки соціальним послугам люди можуть отримувати допомогу у забезпеченні базових потреб, отримувати медичну допомогу та підтримку в організації повсякденного життя.

Актуальною проблемою української системи соціального захисту є недостатня фінансова підтримка тих, хто її потребує. Уряд України збільшує видатки на соціальний захист, однак це може бути недостатньо для задоволення потреб населення. Крім того, в Україні існують проблеми з

організацією соціальних послуг та їхнього рівномірного розподілу по всій країні. Більшість соціальних послуг надається в містах, тоді як сільські райони часто залишаються без належної уваги та підтримки [38].

Одним з можливих шляхів вирішення цих проблем є збільшення бюджетних видатків на соціальний захист, удосконалення законодавства та регулювання у цій сфері, а також поліпшення механізмів організації та надання соціальних послуг. Для цього можна залучати як український, так і зарубіжний досвід та експертні знання [42].

Отже, українська система соціального захисту має свої переваги та недоліки, однак її розвиток є надзвичайно важливим для забезпечення соціального захисту всього населення країни. Україна має потенціал для розвитку ефективної та справедливої системи соціального захисту, яка буде сприяти забезпеченню соціальної справедливості та зменшенню відставання від розвинених країн світу. Також можна сказати, що концептуальні засади соціального захисту в Україні мають значний потенціал для поліпшення та розвитку. Однак, щоб досягти цієї мети, необхідно прийняти низку заходів, включаючи збільшення фінансування, удосконалення законодавства та регулювання у сфері соціального захисту, а також поліпшення механізмів надання соціальних послуг.

Потрібно враховувати, що соціальний захист є важливим елементом сталих економічних та соціальних перетворень в країні. Розвиток ефективної та справедливої системи соціального захисту в Україні може допомогти зменшити відставання від розвинених країн світу та забезпечити соціальну справедливість для всього населення країни.

При цьому, варто зазначити, що концептуальні засади соціального захисту в Україні можуть змінюватись та адаптуватись до змін в економічній та соціальній сферах країни, а також до світових трендів та викликів. Тому, для забезпечення ефективного та стійкого соціального захисту, необхідно вести постійний моніторинг та аналізувати ефективність системи соціального захисту, а також реагувати на потреби населення та виклики сучасного світу.

Концептуальні засади реформування системи соціального захисту

Надалі, пріоритетним завданням для України є розвиток ефективної та справедливої системи соціального захисту, яка буде забезпечувати достатній рівень соціального захисту для всього населення країни. Для досягнення цієї мети, необхідно провести ряд реформ, включаючи збільшення фінансування та підвищення ефективності використання бюджетних коштів, удосконалення законодавства та механізмів надання соціальних послуг, а також підвищення кваліфікації та мотивації працівників у сфері соціального захисту [49].

Однак, при цьому необхідно враховувати реалії економічної та соціальної ситуації в країні, а також забезпечувати баланс між соціальними та економічними інтересами. Наприклад, збільшення соціальних витрат може мати негативний вплив на економіку країни, тому необхідно забезпечувати раціональне використання бюджетних коштів та здійснювати стратегічне планування у сфері соціального захисту.

Також, слід звернути увагу на необхідність забезпечення відкритості та прозорості в системі соціального захисту, що включає публічну звітність та доступ до інформації про соціальні послуги та їх якість. Це дозволить забезпечити моніторинг та контроль за діяльністю органів соціального захисту та підвищити рівень довіри населення до цієї системи [18].

Окрім того, важливим аспектом розвитку системи соціального захисту є увага до взаємодії різних галузей та рівнів влади в процесі забезпечення соціальної підтримки для громадян. Зокрема, необхідно забезпечувати координацію та співпрацю між місцевими та державними органами влади, а також залучення громадськості та неурядових організацій до процесу розробки та реалізації соціальних програм та проектів. Залучення громадськості та неурядових організацій є особливо важливим у контексті забезпечення соціального захисту для осіб з особливими потребами та малозабезпечених груп населення. У цьому випадку, необхідно

забезпечувати створення сприятливих умов для розвитку волонтерського руху та роботи неурядових організацій у сфері соціального захисту [18].

Важливим аспектом розвитку системи соціального захисту в Україні є підвищення рівня освіти та кваліфікації працівників у сфері соціального захисту. Для цього, необхідно забезпечувати доступ до якісної освіти та підвищення рівня професійної підготовки працівників у сфері соціального захисту.

Необхідно забезпечувати стимулювання та мотивацію працівників у сфері соціального захисту, зокрема, через встановлення соціальної підтримки та соціальних гарантій для працівників цієї галузі.

Отже, система соціального захисту в Україні потребує подальшого розвитку та удосконалення з урахуванням концептуальних засад, які відповідають потребам сучасного суспільства та міжнародним стандартам. Основними напрямками розвитку системи соціального захисту є забезпечення повної, рівної та доступної соціальної підтримки для всіх громадян, підвищення якості та ефективності соціальних послуг, забезпечення координації та співпраці різних галузей та рівнів влади, а також залучення громадськості та неурядових організацій до процесу забезпечення соціальної підтримки.

Важливим аспектом розвитку системи соціального захисту є підвищення рівня освіти та кваліфікації працівників у сфері соціального захисту, а також стимулювання та мотивація працівників у цій галузі. Ці заходи допоможуть забезпечити якісну та ефективну соціальну підтримку для всіх громадян України.

Розвиток системи соціального захисту в Україні є складним та багатограним процесом, який вимагає уваги та зусиль з боку держави та громадськості. Однак, з урахуванням концептуальних засад та наявних ресурсів, Україна має потенціал для подальшого розвитку та удосконалення системи соціального захисту для всіх своїх громадян. Розширення бази сплачування страхових внесків. Один зі способів підвищення фінансування

системи соціального захисту полягає в розширенні бази сплачування страхових внесків [23].

Підвищення ефективності надання соціальної допомоги. Для підвищення ефективності надання соціальної допомоги необхідно розробити нові методи та підходи до оцінки потреб громадян у допомозі, а також забезпечити розподіл допомоги за принципом "прозорості" та "справедливості".

Розширення соціального партнерства. Важливо розширювати соціальне партнерство між державними та недержавними організаціями, а також підприємствами, що сприятиме покращенню надання соціальних послуг та допомоги громадянам [50].

Забезпечення доступності та якості медичної допомоги. Система медичної допомоги також потребує реформування та удосконалення, зокрема, розширення бази сплачування страхових внесків, підвищення кваліфікації медичних працівників та забезпечення належного рівня медичної допомоги.

Розвиток соціальної інфраструктури. Для забезпечення належного рівня соціального захисту необхідно розвивати соціальну інфраструктуру, зокрема, будувати нові та модернізувати існуючі соціальні заклади, розширювати мережу дитячих садків та шкіл, забезпечувати доступність до культурних та спортивних закладів.

Розвиток соціального підприємництва. Соціальне підприємництво може стати важливим інструментом соціального захисту громадян, забезпечуючи створення нових робочих місць, надання соціальних послуг та інші соціальні ініціативи. Тому важливо підтримувати розвиток соціального підприємництва та створювати для нього сприятливі умови [49].

Захист прав та інтересів вразливих груп населення. Особлива увага має бути приділена захисту прав та інтересів вразливих груп населення, таких як діти, люди з інвалідністю, люди похилого віку та інші. Необхідно

забезпечувати їх доступ до якісної медичної допомоги, соціальної підтримки та інших необхідних послуг.

Розвиток електронної системи соціального захисту. Для поліпшення надання соціальних послуг та допомоги громадянам важливо розвивати електронну систему соціального захисту, що дозволить забезпечити швидкий та зручний доступ до інформації про стан соціального захисту громадян та надані послуги.

Отже, концептуальні засади соціального захисту в Україні базуються на принципах прозорості, справедливості та ефективності. Для реалізації цих принципів необхідно розробляти та впроваджувати нові методи та підходи до соціального захисту, підвищувати якість та доступність соціальних послуг, розвивати електронну систему соціального захисту, забезпечувати захист прав та інтересів вразливих груп населення, підтримувати розвиток соціального підприємництва та здійснювати ефективний контроль за використанням соціальних коштів.

1.2. Нормативно-правова база соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей

Соціальний захист членів сімей військовослужбовців є різновидом загального соціального захисту населення, що є одним із основних напрямів соціальної політики держави. Отже захист осіб військовослужбовців та членів їх сімей є прямим обов'язком держави з урахуванням особливостей їх професійної діяльності.

Так, згідно ст. 17 Конституції України держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей». Згодом, 24 березня 1999 р. був затверджений Закон України No 548-XIV Статут внутрішньої служби Збройних Сил України, у ст. 19 якого зазначено: «Держава гарантує військовослужбовцям та членам їх сімей соціальний і

правовий захист відповідно до законів та прийнятих відповідно до них нормативно-правових актів» [4].

Так, відповідно до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», який відповідно до Конституції України визначає основні засади державної політики у сфері соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей, встановлює єдину систему їх соціального та правового захисту, гарантує військовослужбовцям та членам їх сімей в економічній, соціальній, політичній сферах сприятливі умови для реалізації їх конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни та регулює відносини у цій галузі, зазначено, що військовослужбовці та члени їх сімей, які мають право на пільги, гарантії та компенсації відповідно до цього Закону, користуються пільгами, гарантіями та компенсаціями, встановленими для громадян України законами та іншими нормативно-правовими актами, а також рішеннями органів місцевого самоврядування. Якщо такі особи одночасно мають право на отримання однієї і тієї ж пільги, гарантії чи компенсації з кількох підстав, то їм надається за їх вибором пільга, гарантія чи компенсація тільки з однієї підстави, крім випадків, передбачених законами [11].

Водночас дія цього Закону не поширюється на членів сімей військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів, які загинули чи померли під час проходження військової служби (зборів), проходження служби у резерві внаслідок вчинення ними кримінального чи адміністративного правопорушення, або якщо загибель (смерть) військовослужбовця, військовозобов'язаного чи резервіста сталася внаслідок вчинення ними дій у стані алкогольного, наркотичного або токсичного сп'яніння, чи є наслідком навмисного заподіяння собі військовослужбовцем, військовозобов'язаним чи резервістом тілесного ушкодження.

Як бачимо, чинне законодавство України не містить визначення поняття «соціальний захист членів сімей військовослужбовців». Лише вказує, що «держава гарантує військовослужбовцям та членам їх сімей соціальний і

правовий захист відповідно до законів та прийнятих відповідно до них нормативно-правових актів». Таке законодавче закріплення не можна назвати нормативним визначенням поняття «соціальний захист членів сімей військовослужбовців».

Соціальний та правовий захист членів сімей військовослужбовців доцільно розуміти як діяльність держави, яка спрямована на встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб членів сімей військовослужбовців відповідно до особливого виду їх правового статусу в суспільстві. Це право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, у старості, а також в інших випадках, передбачених законом.

Характерними ознаками такого захисту є:

- 1) урахування умов і ситуацій, що сприяють виникненню юридичних фактів для здійснення соціального захисту членів сімей військовослужбовців;
- 2) наявність спеціального законодавства, яке визначає особливості соціального захисту даної категорії осіб;
- 3) державна політика щодо соціального захисту військовослужбовців має враховувати також соціальний захист членів їх сім'ї;
- 4) даний соціальний захист включає в себе пільги, гарантії, а також інші види матеріального забезпечення.

Завдання соціального захисту членів сімей військовослужбовців полягає у забезпеченні для даної категорії осіб достатніх можливостей для нормальної життєдіяльності та надання кожному можливостей втілювати у життя плани. До завдань соціального захисту членів сімей військовослужбовців слід віднести: створення сприятливих соціально-економічних та трудових умов; забезпечення належного матеріального забезпечення, оздоровлення; проведення соціально-орієнтовної житлової політики, охорони здоров'я, освіти, материнства й дитинства.

Виходячи з норм спеціального законодавства, зокрема відповідно до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» соціальний захист членів сімей військовослужбовців становить систему заходів з надання пільг, компенсацій, гарантій, інших видів матеріального забезпечення в передбачених законом випадках. Проте останнім часом склалася ситуація, коли держава, законодавчо наділивши військовослужбовців та членів їх сімей особливим соціальним статусом з усіма правами, що випливають із нього, пільгами, компенсаціями та гарантіями, фактично не може забезпечити їх повну реалізацію через відсутність необхідної економічної бази, достатнього обсягу фінансових ресурсів, чіткого механізму реалізації задекларованих гарантій і пільг, вимагаючи при цьому неухильного й якісного виконання військовослужбовцями своїх службових обов'язків.

Водночас заходи соціального захисту в Україні спрямовані не лише на задоволення базових потреб найбільш соціально незахищених категорій громадян чи громадян, які перебувають у складних життєвих обставинах або по-требують соціального захисту з боку держави, а й на інші категорії громадян – представників певних професій чи певного роду занять, а також громадян, які мають заслуги перед державою. Тому саме соціальний захист для даної категорії осіб є засобом зменшення негативного впливу соціальних ризиків та отримання гідних умов до існування.

Однією із першочергових проблем соціального захисту членів сімей військовослужбовців варто назвати відсутність належного рівня фінансування здійснення соціальних програм, спрямованих на відновлення їх здоров'я. Саме із фінансуванням пов'язується ненадання належного рівня соціального захисту, в тому числі щодо медичного забезпечення та санаторно-курортного лікування. Вважаємо, що на сьогодні питання медичного забезпечення, як військовослужбовців, так і членів їхніх сімей стоїть досить гостро, що пов'язано із тими явищами, які наразі відбуваються в нашій державі. Тому для покращення соціального становища членів сімей

військовослужбовців необхідне вдосконалення їх соціального захисту. Зокрема, внесення змін до законів України та інших нормативно-правових актів за різними напрямками, серед яких удосконалення законодавства з питань посилення соціального захисту членів сімей військовослужбовців; приведення рівня матеріального та інших видів забезпечення у відповідність із встановленими для них законодавством правами і свободами.

Щодо загальних засад соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей, то соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей забезпечується на засадах Конституції України, Закону України "Про соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей" та інших нормативних актів. Основні засади соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей полягають у забезпеченні:

- пенсійного забезпечення;
- медичного забезпечення;
- житлового забезпечення;
- матеріальної допомоги [11].

Пенсійне забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей регулюється Законом України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування". Згідно з цим законом, військовослужбовці та члени їх сімей мають право на пенсії за віком, інвалідності та за втрату годувальника. Військовослужбовці також мають право на доплату до пенсії за вислугу років та військову службу у зоні проведення антитерористичної операції [10].

Медичне забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей здійснюється в рамках загальної системи охорони здоров'я в Україні. Військові медичні заклади забезпечують медичну допомогу військовослужбовцям та їх сім'ям, а також виконують завдання забезпечення медичної допомоги у зонах проведення бойових дій [24].

Житлове забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей здійснюється в рамках державної політики у галузі житлової політики.

Військовослужбовці та члени їх сімей мають право на отримання житла відповідно до законодавства України [36].

Матеріальна допомога військовослужбовцям та членам їх сімей здійснюється у разі виникнення складних життєвих обставин. Матеріальна допомога може бути надана у вигляді одноразової допомоги або стипендії [28].

Діяльність державних органів у сфері соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей.

Державні органи у сфері соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей здійснюють свою діяльність відповідно до нормативно-правової бази, яка визначається законодавством України. Основними державними органами, які здійснюють свою діяльність у сфері соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей, є Міністерство оборони України, Міністерство соціальної політики України, Міністерство охорони здоров'я України та інші державні органи. Окрім того, існують добровільні організації, які здійснюють допомогу військовослужбовцям та членам їх сімей.

Одним з найважливіших документів, який регулює соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей, є Закон України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту", прийнятий у 1993 році. Закон містить положення про військовослужбовців, які брали участь у військових конфліктах та війнах, а також про членів їх сімей. Згідно з цим Законом, військовослужбовці, які брали участь у військових діях та їх члени сімей, мають право на соціальний захист у вигляді пільг та допомоги від держави [15].

У 2018 році Верховна Рада України ухвалила Закон "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення гарантій соціального захисту військовослужбовців, які проходять військову службу, та членів їх сімей", який мав на меті поліпшення умов соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей. Закон передбачає, зокрема,

збільшення розмірів соціальної допомоги та пільг, що надаються військовослужбовцям та членам їх сімей, а також зменшення перешкод для отримання цих пільг [14].

Одним з важливих аспектів соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей є медичне обслуговування. Україна має розвинуту мережу військово-медичних закладів, де надається медична допомога військовослужбовцям та членам їх сімей. Зокрема роботи військово-медичних закладів полягає не тільки у наданні медичної допомоги, але і у забезпеченні превентивних заходів, щоб зберегти здоров'я військовослужбовців та членів їх сімей.

Крім того, українська влада надає допомогу військовослужбовцям та членам їх сімей, які мають інвалідність чи отримали травми під час виконання службових обов'язків. Наприклад, їм надається допомога з працевлаштування, забезпечення житлом, медичним обладнанням та іншими необхідними речами.

Також важливим аспектом є психологічна підтримка військовослужбовців та їх сімей. Українські військові психологи надають підтримку військовослужбовцям, які повертаються з зони бойових дій, а також їхнім родинам. Це дуже важливо для забезпечення здорового психічного стану військовослужбовців та членів їх сімей.

Україна також має велику кількість громадських організацій, які допомагають військовослужбовцям та членам їх сімей. Ці організації надають підтримку у різних аспектах, включаючи медичну, соціальну та психологічну допомогу, а також забезпечують матеріальну та фінансову підтримку.

Отже, соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей в Україні має нормативно-правову базу, яка забезпечує різноманітні види пільг, допомоги та підтримку. Зокрема, військовослужбовці та їх сім'ї мають право на забезпечення житлом, медичну допомогу, пільги з оплати проїзду та інші види пільг.

1.3. Особливості реалізації програм соціального захисту військовослужбовців в Україні

Основними напрямками програм соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей в Україні є:

- ✓ забезпечення соціальних гарантій для військовослужбовців та членів їх сімей, що полягає у забезпеченні належного рівня життя військовослужбовців та їх сімей, виплаті пенсій, допомоги військовослужбовцям та їх сім'ям при відпустках, лікуванні та реабілітації;
- ✓ забезпечення доступу військовослужбовців та членів їх сімей до соціальних послуг, які включають у себе медичне обслуговування, освіту, культуру та інші види соціальної підтримки;
- ✓ захист прав та інтересів військовослужбовців та членів їх сімей, що полягає в забезпеченні захисту від дискримінації, насильства, забезпечення гідної оплати праці та соціального страхування;
- ✓ розвиток системи соціальної підтримки ветеранів, що включає у себе надання допомоги ветеранам війни та їх сім'ям, сприяння їх соціальній реабілітації та розвитку ветеранського руху.

Проблеми реалізації програм соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей в Україні.

Однією з основних проблем реалізації програм соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей в Україні є недостатнє фінансування системи соціального захисту. Необхідно забезпечити достатній рівень фінансування програм соціального захисту, щоб забезпечити належний рівень життя військовослужбовців та їх сімей, а також надати доступ до необхідних соціальних послуг.

Іншою проблемою є недостатня координація роботи між різними органами влади та соціальними службами. Для забезпечення ефективної

реалізації програм соціального захисту необхідно встановити чіткі процедури та відповідальність за їх виконання.

Також важливо забезпечити ефективне функціонування системи медичного обслуговування військовослужбовців та їх сімей, забезпечити належний рівень якості медичних послуг та доступ до необхідного обладнання та медикаментів.

Перспективи розвитку програм соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей в Україні

Незважаючи на наявні проблеми, програми соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей в Україні мають перспективи на подальший розвиток.

Для подальшого дослідження теми пропонується звернутися до більш детального аналізу різних програм соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей в Україні, зокрема програми соціальної підтримки для сімей загиблих та поранених військовослужбовців, програми медичної допомоги та реабілітації, програми підтримки ветеранів тощо. Також можна провести порівняльний аналіз програм соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей в Україні з аналогічними програмами в інших країнах.

Особливий інтерес у порівняльно-правовому аспекті складає міжнародно-правове регулювання соціального захисту військовослужбовців. Це питання наразі є актуальним та таким, що потребує додаткового дослідження з огляду на рух України до європейського простору та вдосконалення національного законодавства у цій сфері.

До основних міжнародно-правових актів, що стосуються соціального захисту людини і громадянина, належать: Загальна декларація прав людини (прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р.); Міжнародний пакт про громадські і політичні права (прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 р., ратифікований Україною 19 жовтня 1973 р.); Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (прийнятий

Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 р., ратифікований Україною 19 жовтня 1973 р.); Факультативний протокол до міжнародного пакту про громадянські і політичні права (Україна приєдналася до протоколу 25 грудня 1990 р.); Конвенція про захист прав людини й основних свобод (прийнята у Римі 4 листопада 1950 р.) та інші [45].

У своїй основі положення міжнародних пактів відображають права, викладені в Загальній декларації прав людини. Пакти містять важливі положення про соціальний захист особи, у тому числі і військовослужбовців. У сучасних умовах великого значення набувають міжнародно-правові акти, що закріплюють соціальний захист військовослужбовців у період ведення бойових дій. Найважливішими з них є: Женевська конвенція про поліпшення участі поранених і хворих у діючій армії; Женевська конвенція про поліпшення участі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі; Женевська конвенція про поводження з військовополоненими; Римський статут міжнародного кримінального суду (прийнятий 17 липня 1998 р.) та інші. В названих міжнародних нормативно-правових актах містяться норми, які регулюють гарантії соціального забезпечення військовослужбовців та їх сімей під час здійснення бойових дій [48].

Окрім дослідження міжнародно-правового аспекту захисту прав військовослужбовців та їх сімей, вбачається, що цікавим буде аналіз зарубіжного досвіду цього питання. Науковці під час дослідження зарубіжного досвіду забезпечення соціальних гарантій військовослужбовців звертають увагу, що «найрозвиненіша та відпрацьована система грошового забезпечення військовослужбовців створена в США і країнах НАТО. Вона повністю відкрита для суспільства, і інформація про соціальний захист посідає надзвичайно вагомe місце в рекламі військової служби». В США, Німеччині, Франції та у багатьох інших країнах світу існує система гарантованих соціальних виплат військовослужбовцям, яка має таку структуру: основні оклади, додаткові виплати і надбавки, продовольча і

постійна житлова надбавка (зокрема тимчасові, спеціальні, заохочувальні виплати і компенсаційні доплати), одноразові виплати під час звільнення з військової служби. При цьому аналіз основних окладів грошового забезпечення військовослужбовців у деяких країнах НАТО та Україні в абсолютних величинах засвідчив, що рівень грошового забезпечення військовослужбовців України в 1,5–3 рази менше, ніж у Росії та Польщі, та в 5–13 разів менше, ніж у США та Німеччині.

Наведені дані свідчать, що розмір основних окладів військовослужбовців в Україні потребує свого негайного збільшення. В протилежному разі складно говорити про ефективність служби військовослужбовців, повагу до цієї професії та вибір для свого професійного навчання абітурієнтами.

До системи соціального захисту військовослужбовців та їх сімей слід віднести також інший напрям грошового забезпечення цих осіб – надання податкових пільг. Наприклад, у США діє складна система оподаткування як для військовослужбовців, так і цивільних осіб. Однак для військовослужбовців існує порядок надання пільги, зокрема, федеральний податок не стягується з продовольчих надбавок і усіх видів квартирних надбавок, речового забезпечення, а також надбавок, які виплачуються військовослужбовцям, які проживають у відриві від сім'ї. Не оподатковуються також компенсації військовослужбовцям, які проходять службу за кордоном. Податкові пільги надають досить суттєву прибавку до «чистих» доходів військовослужбовців.

В порівняльно-правовому аспекті зауважимо, що соціальне забезпечення в країнах НАТО складається з таких основних напрямів: прямі виплати, які здійснюються на регулярній основі, спеціальні виплати із заохочувального фонду, виплата компенсації, пільги для військовослужбовців, пільги для членів сімей військовослужбовців. При цьому під прямими виплатами слід розуміти виплату коштів (грошове забезпечення), квартирне забезпечення, видачу продовольчих товарів.

Таким чином, можна зробити висновок, що в країнах НАТО прямі виплати здійснюються у грошовій і продовольчій формах. Спеціальні виплати із заохочувального фонду передбачені для окремих категорій військовослужбовців, які працюють в екстремальних або особливих умовах. Основним призначенням цих виплат є заохочення до роботи в складних умовах – підводні човни, наднизький температурний режим, кораблі на далекі відстані тощо. Зазначені спеціальні заохочувальні виплати мають зробити професію військовослужбовців затребуваною.

Виплата компенсацій призначена для виплати за непередбачувані витрати: необхідність зміни місця роботи, високі тарифи на проживання у певних регіонах тощо. Так, у країнах – членах НАТО повністю покриваються виплати на переміщення військовослужбовців та членів їх сімей на нове місце проходження служби. В США військовослужбовцям та членам їх сімей надається 50% знижки на квитки комерційних авіаліній, автобусні та залізничні перевезення та на розрахунки за оренду номерів у готелях та автомобільного транспорту на території США. Пільги для військовослужбовців передбачають безкоштовне медичне обслуговування, різні види страхування. Основний і головний принцип медичного обслуговування кадрового складу збройних сил країн – членів НАТО – прикріплення сімей до постійного сімейного лікаря.

Також існують пільги для отримання освітніх послуг, пільги у спеціалізованих магазинах продовольчих і промислових товарів. Пільги для членів сімей військовослужбовців складаються з цілої низки соціальних програм. Так, члени сімей військовослужбовців мають пільги на отримання освіти, пільги у дитячих дошкільних закладах, пільги у спеціалізованих магазинах продовольчих і промислових товарів тощо. Такі пільги надаються членам сімей діючих військовослужбовців, тих, які пішли на пенсію, а також тих, які загинули, зникли безвісти або взяті у полон під час виконання службових обов'язків [7].

Окремий аспект надання пільг для членів сімей військовослужбовців – право позачергового працевлаштування. Період працевлаштування не має перевищувати 6 місяців. Окрім того, у них є перевага під час отримання роботи з неповним робочим днем та за сумісництвом.

Ще одним напрямом соціального забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей є забезпечення їх житлом. Так, у збройних силах США до числа основних проблем під час розв'язання соціально-економічних питань належать перш за все дефіцит сучасного житлового фонду.

У збройних силах Туреччини більшість офіцерів проживають у будинках пільгового житлового фонду Міністерства Національної оборони. Житло будується на усій території Туреччини за єдиною програмою під безпосереднім керівництвом Генерального штабу.

Щодо національного порядку надання захисту військовослужбовцям та членам їх сімей, то перш за все цікаво відмітити, що в Україні існує ціла низка нормативно-правових актів, які регулюють захист прав військовослужбовців та членів їх сімей. Водночас наявність цих нормативних актів не забезпечує реального захисту прав військовослужбовців та членів їх сімей. Особливістю є те, що більшість із нормативних актів у цій сфері є застарілими та суто декларативними. Визначальним актом у цій сфері є Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей». Зауважимо, що названий нормативний акт було прийнято у 1992 р. Цей закон визначає основи правового статусу військовослужбовців, регулює питання щодо забезпечення їх прав і свобод, соціального і правового захисту військовослужбовців, членів їх сімей та обмеження деяких прав у зв'язку із виконанням ними обов'язків військової служби.

Під соціальним захистом військовослужбовців слід розуміти «діяльність (функцію) держави, спрямовану на встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців відповідно до особливого виду їх службової діяльності

та статусу в суспільстві, підтримання соціальної стабільності у військовому середовищі» [8].

Гарантіями соціального і правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей є такі: «військовослужбовці користуються усіма правами і свободами людини та громадянина, гарантіями цих прав і свобод, закріпленими в Конституції України та законах України, з урахуванням особливостей, встановлених цим та іншими законами. У зв'язку з особливим характером військової служби, яка пов'язана із захистом Вітчизни, військовослужбовцям надаються визначені законом пільги, гарантії та компенсації» [7].

Ще одним національним нормативним актом у цій сфері є Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». Цей законодавчий документ визначає осіб, які належать до ветеранів війни, безпосередніх учасників бойових дій та учасників війни. Також його норми стосуються осіб, які мали особливі заслуги перед Батьківщиною. В нормативно-правовому акті встановлено достатньо широкий ряд пільг та гарантій соціального захисту ветеранам, інвалідам та учасникам війни, а також іншим особам, на яких поширюється дія цього закону. Основними завданнями цього закону є: створення належних умов для підтримання здоров'я та активного довголіття; організації соціального та інших видів обслуговування, зміцнення матеріально-технічної бази створених для цієї мети закладів і служб та підготовки відповідних спеціалістів; виконання цільових програм соціального і правового захисту ветеранів війни; надання пільг, переваг та соціальних гарантій у процесі трудової діяльності відповідно до професійної підготовки і з урахуванням стану здоров'я [8].

Аналіз наведених нормативних актів дає підстави стверджувати, що вони не відповідають дійсному стану суспільних відносин у цій сфері, чинним показникам у соціальній сфері, рівню мінімальних показників соціальних виплат у державі. Також науковці зазначають, що «у законодавчих актах, що регулюють порядок створення і діяльність різних військових формувань,

спостерігається дублювання правових норм, які містяться у Законі України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей». Також у цих нормативних актах наявна велика кількість норм, чинність яких призупинена іншими законами.

Отже, програми соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей в Україні є важливим інструментом забезпечення соціальної підтримки цієї категорії громадян. Вони дозволяють вирішувати важливі соціальні проблеми та допомагають забезпечити належний рівень життя військовослужбовців та членів їх сімей.

РОЗДІЛ II

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ

2.1. Дослідно – експериментальна робота з виявлення особливостей соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей

Дослідження включало опитування за двома основними аспектами: стан задоволеності потреб учасників бойових дій та членів їх сімей, а також особливості проходження процесу реабілітації та післявоєнного життя військовослужбовцями. В процесі дослідження було використано метод моніторингу, що був зосереджений на основних проблемах особового складу Збройних Сил України, що брав участь у бойових діях.

Вивчення проблем та надання висококваліфікованої допомоги виявляються надзвичайно важливими для впровадження системи комплексної реабілітації ветеранів, які брали участь у військових діях на території України. Минулі дослідження зосереджувалися на аналізі проблем, пов'язаних з побутовим, соціальним, медичним і професійним аспектами. Однак, більшість шляхів їх вирішення залишаються невизначеними.

Ми розуміємо моніторинг як систематичну процедуру, спрямовану на стеження за станом певного об'єкта та чітке виявлення всіх (позитивних і негативних) факторів, що впливають на цей об'єкт. Таким чином, моніторинг є науковим методом, який доцільно використовувати для вивчення проблем військовослужбовців-учасників бойових дій.

З метою дослідження основних проблем особового складу Збройних Сил України, які брали участь у бойових діях, ми провели кількісне та якісне діагностичне дослідження, яке орієнтувалося на певні аспекти. По-перше, об'єктом моніторингового дослідження було 37 військовослужбовців, які брали участь у бойових діях. По-друге, з практичної точки зору дослідження

передбачало вивчення таких питань: ідентифікація проблем під час служби в зоні бойових дій та після повернення, аналіз широкого спектру проблем, пов'язаних з побутом, трудовою адаптацією, професійною освітою та іншими.

Аналіз результатів дослідження

На початку моніторингового дослідження ми встановили статус військовослужбовців, які були розділені на тих, хто перебуває на службі - 37,5%, та демобілізовані - 19,9%. Загалом, 92,2% респондентів серед 37 військовослужбовців були безпосередніми учасниками бойових дій.

Наші основні дослідження стосувалися проблем, з якими стикалися військовослужбовці під час проходження військової служби в зоні бойових дій. Кількісні дані, що відображають судження респондентів щодо цих проблем, наведено в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Основні проблеми військовослужбовців

Характер суджень	у %
Відсутність належних умов для проживання в місцях дислокації	67.3
Фізичне та психічне перевантаження	50.6
Відсутність «ранньої» реабілітації на полігоні	21.5
Відсутність належних умов для проведення реабілітації	15.6
Розлучення	16.2
Занадто довге перебування у зоні бойових дій – більше року	86.7
Незадовільний стан забезпеченості військовослужбовців житлом у пунктах постійної дислокації	38.7
Збільшення захворювань унаслідок неналежних умов проживання	22.2
Брак медикаментів, військового спорядження (якісних бронезилетів, тепловізорів)	52.9

Після повернення додому з зони ведення бойових дій, військовослужбовці стикаються з різними проблемами. Найпоширенішими проблемами, зазначеними респондентами, є:

- Відмова аптеки надавати безкоштовні ліки учасникам бойових дій.
- Відмова від надання комунальних пільг сім'ям військовослужбовців, учасників бойових дій.
- Часті сварки в сім'ях військовослужбовців.
- Неможливість повернутися до попереднього місця роботи.
- Зловживання спиртними напоями.
- Відчуття самотності і непотрібності.
- Проблеми зі здоров'ям, такі як головні болі і проблеми зі шлунком.
- Безсоння і кошмари.
- Відчуття безнадії щодо майбутнього.

Ці проблеми пов'язані з емоційними, поведінковими та адаптаційними труднощами, з якими стикаються військовослужбовці після повернення до мирного життя. Для вирішення цих проблем потрібна допомога соціальних працівників, психологів, психотерапевтів та інших фахівців, які можуть надати підтримку та допомогу в адаптації.

Окрім того, деякі військовослужбовці також зазначають проблеми з житлом. Члени сім'ї частини з них проживає з батьками або в гуртожитку і потребують покращення житлових умов. Певний відсоток не мають власного житла зі і змушені знімати житло, що є фінансово навантажливим.

Пропозиції експертів щодо розв'язання проблем військовослужбовців з житлом звучать обіцяюче і спрямовані на поліпшення їхнього життя після повернення з зони ведення бойових дій. Введення практики, за якою військовослужбовець, який потребує поліпшення житлових умов, отримує службову квартиру, яка переходить у його власність після закінчення

контракту, може забезпечити стабільність та власну житлову базу для цих осіб.

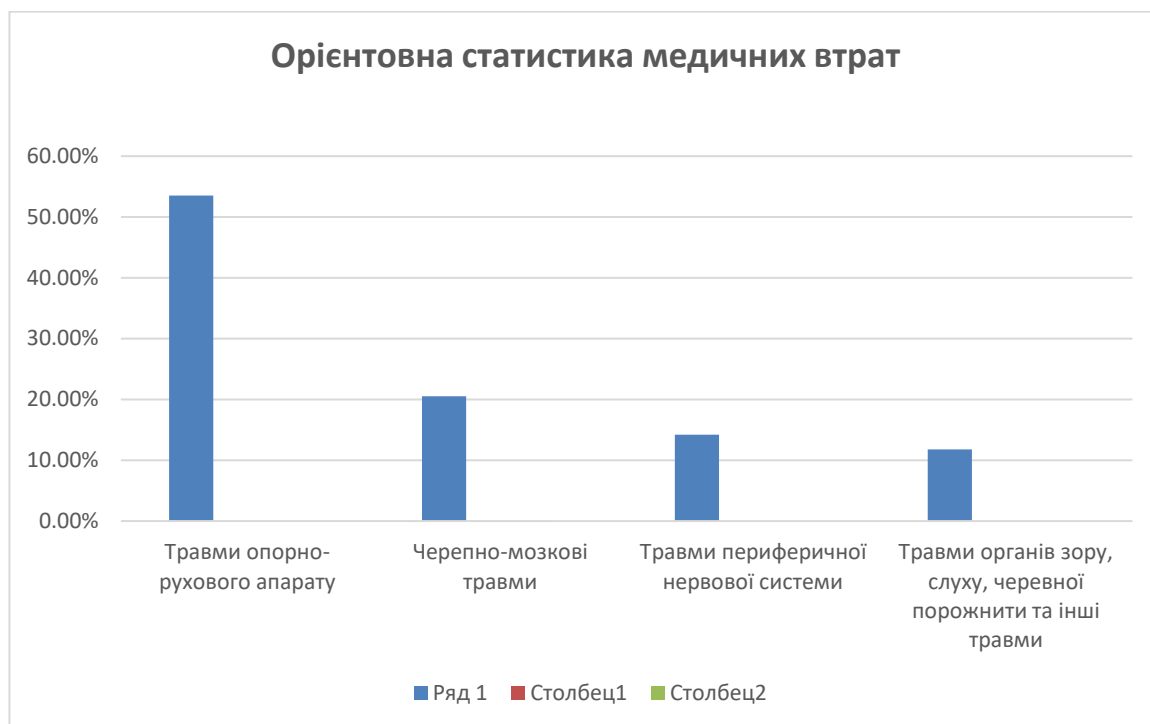
Надання військовослужбовцям та членам їхніх сімей переважного права на участь у загальнодержавних житлових програмах, включаючи Програму будівництва (придбання) доступного житла, може допомогти забезпечити доступність житла для цієї категорії людей.

Також, надання переважного права дітям військовослужбовців-учасників бойових дій на отримання пільгового молодіжного кредиту в рамках програми Державного фонду молодіжного житлового будівництва може допомогти їм забезпечити житлові потреби.

Необхідно також врахувати, що фінансування на реалізацію цих заходів потребує значних коштів. Наведені в пропозиції фінансові обмеження і велика черга військовослужбовців на отримання житла свідчать про нестачу коштів для вирішення цих проблем. Розширення фінансування та сприяння відповідним державним програмам можуть бути необхідними для ефективного впровадження запропонованих заходів.

У ході дослідно-експериментальної роботи ми цікавились і станом соціального та морально-психологічного забезпечення військовослужбовців, які за станом здоров'я перебували у військовому госпіталі. З інтерв'ю з медичними працівниками нам вдалося дізнатися орієнтовну статистику медичних втрат. Так, травми опорно-рухового апарату складають 53,5%, черепно-мозкові травми - 20,5%, травми периферичної нервової системи - 14,2% і травми органів зору, слуху, черевної порожнини та інші травми - 11,8%. У спілкуванні з військовослужбовцями нас цікавили питання соціальних компенсацій.

Діаграма 2.1.1



Зазначена компенсація виплачується відповідно до Закону України "Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей" згідно з процедурою, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 25 грудня 2013 року № 975 "Про затвердження Порядку призначення і виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті), інвалідності або часткової втрати працездатності без встановлення інвалідності військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів, які призвані на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори чи для проходження служби у військовому резерві". Варто зазначити, що з 15 листопада 2017 року розмір одноразової грошової допомоги військовослужбовцям та їх родинам, яку надає держава у разі поранення, отримання професійного захворювання, каліцтва або загибелі [35].

Після проведення опитування серед військовослужбовців, було встановлено, що лише невеликий відсоток з них (18,9%) отримавли компенсацію. Це є важливим аспектом, який потрібно враховувати при наданні одноразової грошової допомоги. Виявилось, що багато випадків, коли лікарі, оцінюючи інвалідність, не зазначають, що вона виникла

внаслідок поранення або травми, отриманої під час виконання військових обов'язків. Замість цього, вони записують, що інвалідність стала результатом проходження військової служби або захворювання, пов'язаного з нею. Це викликає серйозні проблеми, оскільки розмір одноразової грошової виплати залежить від таких записів. Тому важливо, щоб військовослужбовці-учасники бойових дій та члени їх сімей детально ознайомилися з нормативною базою або звернулися до юристів для отримання безкоштовної правової допомоги.

Додатково, уряд України передбачив кошти у державному бюджеті для забезпечення санаторно-курортного лікування постраждалих військовослужбовців. Однак, більшість з них (77,2%) не скористалася цим правом через обмеження, які передбачають, що особи повинні бути зареєстровані на місці проживання для отримання путівки. Багато з них повертаються в райони бойових дій після лікування або не збирають необхідних документів, що позбавляє їх можливості пройти лікування в спеціалізованих санаторно-курортних закладах згідно з медичними рекомендаціями. Навіть у випадку, якщо військовослужбовець не має поранення, він має право на регулярне щорічне санаторно-курортне лікування як учасник бойових дій.

Також, ми досліджували питання про реабілітацію військовослужбовців. За результатами опитування серед 37 респондентів, тільки 9,6% з них пройшли курс реабілітації. Варто відзначити, що органи соціального захисту населення організовують направлення учасників бойових дій на реабілітаційні заходи, що включають психологічну реабілітацію. Проте, військовослужбовці не використовують ці послуги, мотивуючи це тим, що "реабілітація нічого не дасть", "вони не можуть зрозуміти, якщо не були там" або виражають недовіру до фахівців, що здійснюють реабілітацію.

Під час проведення моніторингу було запропоновано визначити, чи виникають проблеми з працевлаштуванням або поверненням до роботи після

військової служби у військовослужбовців-учасників бойових дій. Відповіді респондентів розподілилися наступним чином:

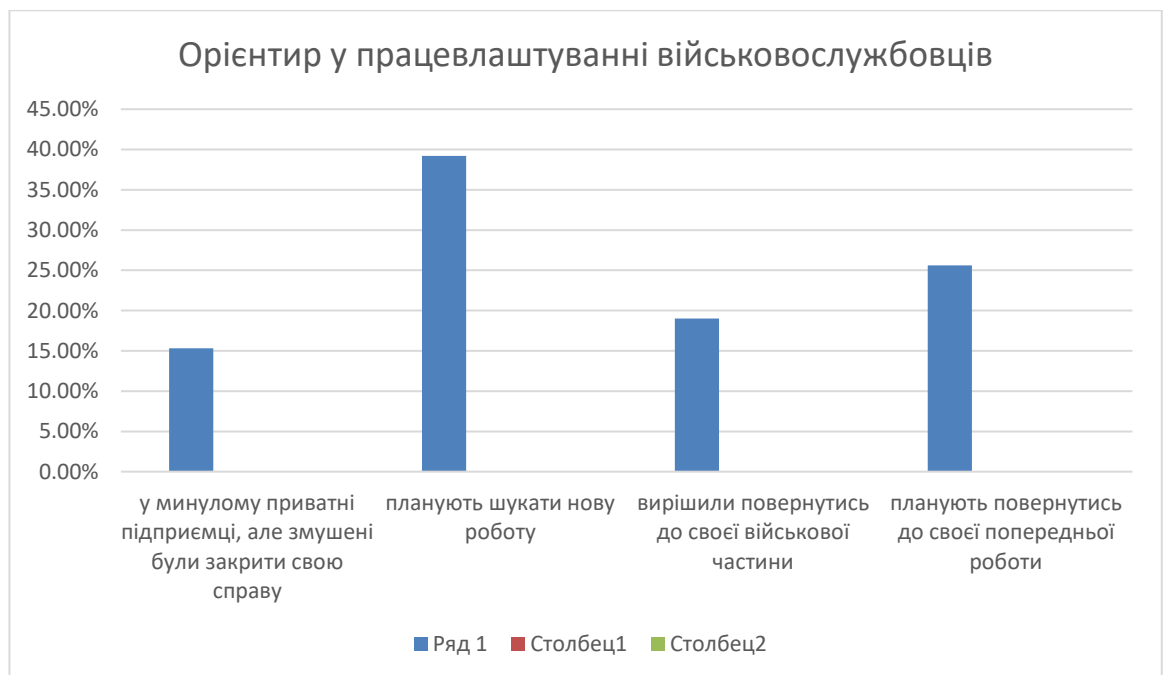
15,3%- у минулому були приватними підприємцями, проте змушені були закрити власну справу через неможливість контролювати бізнес під час бойових дій;

39,2% - планують шукати нову роботу після повернення додому, оскільки деякі з них не впевнені, чи зможуть повернутися до попередньої роботи, а деяких не влаштовує низька заробітна плата;

19,9% - вирішили повернутися до своєї військової частини після виписки з лікарні, оскільки вони не уявляють своє життя без військових дій;

25,6%- планують повернутися до своєї попередньої роботи.

Діаграма 2.1.2



На жаль, Державна служба України з питань праці отримує багато звернень, що стосуються порушень прав військовослужбовців-учасників бойових дій, зокрема щодо права на гідну працю та соціальних гарантій, таких як збереження робочих місць та виплата заробітної плати.

Також ми визначали, чи мають бажання військовослужбовці-учасники бойових дій здобути додаткову освіту або пройти курси перекваліфікації. За результатами дослідження встановлено, що 25,9% респондентів мають вищу

освіту, 40,7% закінчили технікуми або училища, 6,9% не закінчили навчання у закладах вищої освіти, а 26,5% мають загальну середню освіту. Задоволені було тим, що 15,3% виявили бажання отримати вищу освіту, оскільки вони розуміють, що без неї складно знайти високооплачувану роботу. 12,4% також виразили бажання отримати додаткову освіту, особливо якщо це буде безкоштовно.

У рамках моніторингу також вивчалися проблемні питання, які стикаються військовослужбовці-учасники бойових дій. Відзначимо, що з 37 респондентів 50,3% вказали проблемні питання.

Під час аналізу проблем учасників бойових дій, ми звернули увагу на те, що вони мають право на пільги згідно статті 12 Закону України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту". Проте обмежені кошти, виділені державою для пільг військовослужбовцям і ветеранам, не ефективно розподіляються, що призводить до незадоволення з боку цих осіб та соціального невдоволення.

Дослідження також виявило, що багато військовослужбовців-учасників бойових дій відчують емоційний дискомфорт після повернення додому.

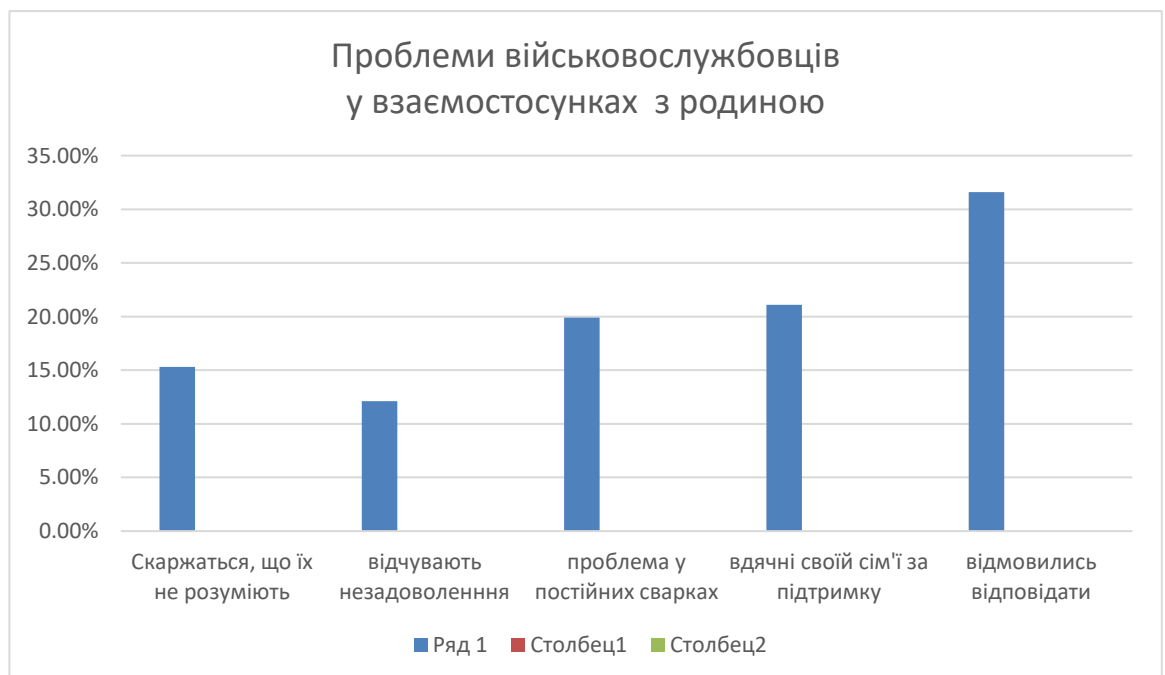
В результаті нашого дослідження виявлено, що 21,8% респондентів зазначили, що не можуть отримати безкоштовні послуги протезування у разі інвалідності. Незважаючи на те, що на законодавчому рівні передбачено сприяння у наданні допомоги у цій сфері, на практиці ця допомога не завжди здійснюється. Згідно постанови Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 року № 518, передбачено співпрацю з іноземними підприємствами та організаціями, що надають спеціалізовану допомогу з протезування та ортезування, проте ці зусилля на практиці не є ефективними.

Дослідження також показало, що багато військовослужбовців-учасників бойових дій відчують емоційний дискомфорт після повернення додому. Більшість з них 44,9% пояснюють цей дискомфорт нерозумінням оточуючих щодо того, як можна жити спокійно в умовах, коли інші люди гинуть. Інші причини включають проблеми у взаємостосунках з рідними та

близькими (32,9%), відсутність дискомфорту і пояснення цього як звичайної роботи (16,9%), а також нездатність визначитися з емоційним станом (5,3%).

Також нас цікавило, чи виникають проблеми військовослужбовців-учасників бойових дій у взаємостосунках з родиною та що їх спричиняє. Відповіді розподілилися таким чином: 15,3% скаржаться, що їх повністю не розуміють; 12,1% відчувають незадоволення з приводу того, що відбувається вдома після повернення, при цьому зазначають, що їх, можливо, підтримують, але це не полегшує їх стан; 19,9% вважають, що основною проблемою є постійні сварки з рідними; 21,1% висловлюють подяку своїй сім'ї за те, що вона є в підтримку, без чого вони не впоралися б; 31,6% відмовились відповідати на питання про сім'ю, що може свідчити про наявність проблем, про які вони не готові говорити і виносити на загальний розгляд.

Діаграма 2.1.3



Отже, результати нашого дослідження дають змогу виділити групи проблем військовослужбовців-учасників бойових дій, які безпосередньо пов'язані з різними аспектами комплексної реабілітації: функціонально-фізіологічні проблеми, які виникають внаслідок фізичного навантаження та потребують медичної реабілітації; функціонально-психологічні проблеми,

пов'язані з психічними розладами, стресом та психосоматичними захворюваннями, які потребують психологічної реабілітації; житлово-побутові проблеми, пов'язані з житловими умовами та потребують соціальної реабілітації; колективно-групові проблеми, які виникають внаслідок конфліктів, агресії та несумісності, і потребують педагогічної реабілітації.

2.2. Шляхи розвитку системи соціального захисту військовослужбовців в Україні

Оптимізація соціального захисту військовослужбовців і членів їх сімей потребує системної та цілеспрямованої роботи з боку держави та суспільства. Так, ключовими напрямками діяльності органів державної влади для посилення соціального захисту військовослужбовців, які беруть участь у бойових діях. Основні напрями включають:

Створення єдиного реєстру військовослужбовців-учасників бойових дій, що дозволить забезпечити їм та їхнім сім'ям належний рівень соціального захисту та гарантій. Це включає формування бази даних, встановлення статусу учасника бойових дій з правом на пільги та компенсації, забезпечення захисту прав інвалідів-учасників бойових дій та підтримку сімей військовослужбовців, які загинули.

Побудова ефективної моделі грошового забезпечення військовослужбовців, щоб забезпечити їхні потреби та достойний рівень життя.

Створення ефективного механізму забезпечення житлом військовослужбовців та їхніх сімей, що включає розвиток програм житлової підтримки та створення доступних умов проживання.

Підвищення ефективності існуючої системи пільг та компенсацій для військовослужбовців-учасників бойових дій та членів їхніх сімей, забезпечення їхнього доступу до соціальних пільг та підтримки.

Удосконалення механізму вирішення соціальних проблем, з якими зіштовхуються військовослужбовці під час військового навчання, бойових дій та допоміжної служби.

Створення системи психологічної та фізіологічної реабілітації для допомоги військовослужбовцям у відновленні психологічного та фізичного здоров'я.

Забезпечення можливості санаторно-курортного лікування для військовослужбовців [37].

Незважаючи на існуючий механізм дії органів державної влади, проблеми соціального захисту цієї категорії населення залишаються невирішеними. Тому вирішення цих проблем вимагає спільних зусиль державних і недержавних структур.

Для полегшення адаптації військовослужбовців-учасників бойових дій до мирного життя необхідно запровадити програми соціальної інтеграції, професійної адаптації та психологічної реабілітації постраждалих. Для вирішення названих проблем необхідно створити систему комплексної реабілітації (психологічна, соціальна, медична, педагогічна тощо). Це передбачає створення мережі реабілітаційних центрів з фахівцями різних напрямків, використання інноваційних технологій та сучасного обладнання.

Сьогодні держава та суспільство максимально зорієнтовані на підтримку наших захисників та їхніх родин, проте, на жаль, досі існують певні проблеми та недоліки у системі соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей в Україні. Зокрема, відсутність повного забезпечення медичною технікою та обладнанням, недостатнє фінансування програм підтримки та надання пільг, а також проблеми з психологічною підтримкою військовослужбовців та членів їх сімей.

Щоб покращити ситуацію, необхідно зробити кілька кроків:

- По-перше, потрібно забезпечити повне фінансування програм соціального захисту та підтримки військовослужбовців та членів їх сімей, включаючи забезпечення медичним обладнанням та технікою.
- По-друге, необхідно зміцнити систему психологічної підтримки військовослужбовців та членів їх сімей, забезпечивши доступ до кваліфікованих психологічних послуг та розвиваючи інформаційні та освітні програми.
- По-третє, важливо розробити та впровадити програми підтримки військовослужбовців та їхніх сімей під час переходу з військової служби до цивільного життя, забезпечивши допомогу з працевлаштування та іншими необхідними ресурсами [44].

Наведені кроки допоможуть покращити систему соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей в Україні та забезпечити їм належну підтримку та захист.

Окрім того, важливо підтримувати і розвивати наукові дослідження та аналізи у сфері соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей. Це допоможе збільшити ефективність програм підтримки та надати обґрунтовані рекомендації щодо їх покращення.

Отже, соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей є важливою складовою державної політики та є необхідним для забезпечення належних умов життя та праці військових. Для забезпечення ефективної та відповідальної роботи системи соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей необхідно вирішувати важливі організаційні та правові питання, а також розвивати наукові дослідження у цій сфері. З метою покращення системи соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей, необхідно враховувати вимоги часу та потреби цих людей, а також досвід успішної роботи з цією категорією населення в інших країнах.

Україна вже робить кроки до покращення системи соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей, зокрема, шляхом прийняття нових

законів та нормативних актів, а також за рахунок включення у затверджені державні програми підтримки військовослужбовців та членів їх сімей. Проте, необхідно враховувати те, що дієва реалізація цих заходів потребує великих зусиль та ресурсів.

Також важливо звернути увагу на проблеми, які виникають у процесі здійснення соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей, зокрема, пов'язані з обмеженням доступу до певних видів пільг та послуг, недостатньою фінансовою підтримкою, складністю процедури отримання допомоги, відсутністю інформації про права та можливості отримання пільг та послуг. Ці проблеми вимагають ретельного аналізу та вивчення, а також розробки нових методів та механізмів їх вирішення.

Однак, для подальшого розвитку програм соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей необхідно вживати заходів щодо покращення координації роботи між різними органами влади та соціальними службами, забезпечення достатнього фінансування та покращення якості медичної допомоги [41].

Також важливо розробляти та вдосконалювати механізми контролю за використанням коштів, виділених на програми соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей. Для цього можна використовувати різноманітні інструменти, наприклад, аудиторську перевірку, звітність та моніторинг за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій.

Крім того, важливим є розвиток системи підтримки ветеранів. В Україні значна частина військовослужбовців, які брали участь у бойових діях на сході країни, стали ветеранами. Їм потрібна не лише медична та соціальна підтримка, а й підтримка у плані професійної адаптації та інтеграції в суспільство. Для цього можна створити спеціалізовані центри, де ветерани зможуть отримати допомогу у пошуку роботи, отриманні освіти, підтримці у побутових питаннях тощо.

Також важливим є покращення якості медичних послуг для військовослужбовців та членів їх сімей. На даний момент багато військових

лікарень та медичних закладів у військових частинах мають застаріле обладнання та необхідно оновити медичний флот. Крім того, необхідно забезпечити належні умови праці медичним працівникам та збільшити їхню кількість у військових лікарнях та медичних закладах.

Отже, програми соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей в Україні відіграють важливу роль у забезпеченні соціального захисту та підтримки військовослужбовців та їх сімей. Однак, існують певні проблеми та недоліки у реалізації цих програм, які потребують уваги та вдосконалення.

Однією з основних проблем є недостатній рівень фінансування програм соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей. Крім того, існують проблеми з організацією роботи деяких соціальних служб та механізмів контролю за використанням коштів, виділених на програми соціального захисту. Це може призвести до недостатньої ефективності реалізації програм та порушення прав військовослужбовців та членів їх сімей.

Існує проблема недостатньої підтримки ветеранів та їх професійної адаптації після повернення до цивільного життя. Багато ветеранів зіткнулися зі складнощами у пошуку роботи та інтеграції в суспільство після повернення з бойових дій.

Однією зі спроб вирішення цих проблем є прийняття Закону України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту". Згідно з цим законом, військовослужбовці та члени їх сімей, які не мають статусу ветеранів, можуть залишатися без належної підтримки та захисту.

Також необхідним є покращення доступу до медичної допомоги для військовослужбовців та членів їх сімей. Зокрема, необхідно забезпечити належний рівень медичного обслуговування для військовослужбовців, які перебувають на лінії фронту або повертаються з бойових дій, а також для членів їх сімей.

Покращення доступу до житла для військовослужбовців та членів їх сімей є ще однією проблемою. Часто військовослужбовці не мають достатніх коштів для придбання власного житла, а державні програми житлового будівництва для цієї категорії громадян не завжди є належно ефективними.

Також важливим аспектом є психологічна підтримка військовослужбовців та їх сімей. Українські військові психологи надають підтримку військовослужбовцям, які повертаються з зони бойових дій, а також їхнім родинам. Це дуже важливо для забезпечення здорового психічного стану військовослужбовців та членів їх сімей.

Особливу увагу, як доводять фахівці-практики, необхідно звернути сімейному психологу на дітей військовослужбовців, оскільки вони, залежно від віку, можуть по-різному реагувати на повернення у сім'ю батька-бійця або матері-бійця. Необхідно, щоб сімейний психолог підготував дитину, незважаючи на її вік, до повернення одного із батьків (матері-воїна, чи батька-воїна) додому, огорнути її додатковою увагою та піклуватися про них, проявити розуміння до почуттів дитини, проявляти терпіння до її реакції (агресії, ревність, злість, провина). У цьому контексті доцільно, насамперед, обговорити нову ситуацію, яка виникла у сім'ї, у зв'язку із поверненням члена родини до дому та постаратися зберегти звичайний (традиційний для кожної родини) ритм життя.

Сімейний психолог має пояснити усім членам сім'ї, у яку повертається військовослужбовець-учасник бойових дій, що вони можуть знизити ймовірність негативних проявів поведінки демобілізованого лише у тому випадку, коли будуть:

- надавати можливість проводити частину вільного часу віч-на-віч із кожним членом сім'ї або близьким другом;
- підтримувати його у стосунках з іншими, але в той же час надавати йому певний час побути наодинці з самим собою;
- спільно проводити дозвілля (відвідувати кінотеатри, театри, свята, культурно-розважальні заходи тощо);

- справедливо розподіляти домашні обов'язки та обговорювати ймовірні нові зобов'язання, які виникають;

- поважати думки та дії кожного члена сім'ї, йти на компроміс чи поступки.

Соціальний педагог / соціальний працівник має:

- проводити індивідуально-виховну роботу з військовослужбовцями-учасниками бойових дій;

- у разі необхідності особисто відвідати сім'ї військовослужбовців, створити умови для відвертого, довірливого обговорення і розв'язання складних життєвих ситуацій;

- проводити профілактичні заходи щодо запобігання агресивної, конфліктної, тривожної поведінки як у військовослужбовців так і у членів його родини;

- організувати соціальний супровід військовослужбовця-учасника бойових дій і його сім'ї;

- проводити тренінгові заняття з військовослужбовцями задля успішної адаптації їх до нових умов мирного життя;

- вивчати соціально-психологічний стан військовослужбовців-учасників бойових дій, а також аналізувати суспільну думку, настрої, які є у близького оточення;

- проводити заходи для підтримки здорового морально-психологічного клімату військовослужбовців-учасників бойових дій;

- піклуватися про соціальний захист військовослужбовців, що брали участь у бойових діях і членів їх сімей, допомагати у відновленні порушених прав та допомагати отримувати соціальну підтримку, яка закріплена законодавчими актами;

- проводити консультування з соціально-правових і сімейно-побутових проблем, які можуть виникнути у військовослужбовців-учасників бойових дій, а також у членів їхніх родин;

- піклуватися про створення сприятливих матеріально-побутових умов для військовослужбовців-учасників бойових дій і членів їхніх сімей;
- сприяти культурному і духовному розвитку військовослужбовців ЗСУ, що були задіяні в проведенні бойових операцій;
- організовувати змістовне дозвілля військовослужбовців-учасників бойових дій та їхніх родин;
- активно взаємодіяти з міськими, обласними та регіональними центрами соціальних служб для дітей, сім'ї та молоді, реабілітаційними центрами, медичними установами, місцевими органами влади, місцевого самоврядування в інтересах проведення спільних заходів щодо створення умов для здорового способу життя військовослужбовців-учасників бойових дій та їх родин.

Лікар-реабітолог має:

- проводити медичне обстеження військовослужбовців-учасників бойових дій;
- виявляти військовослужбовців, які брали участь у бойових діях, із відхиленнями у фізичному і психічному розвитку, схильних до вживання наркотиків, алкоголізму, токсикоманії та вживати адекватних заходів щодо їхнього лікування;
- здійснювати медико-профілактичні заходи щодо виявлення військовослужбовців-учасників бойових дій із нервово-психічною нестійкістю та надавати їм необхідну допомогу;
- формувати у військовослужбовців
- цілеспрямовано та системно надавати допомогу у реабілітації військовослужбовцям-учасникам бойових дій, які прибули з лікувальних закладів.

Результати проведеного дослідження переконливо доводять, що перспективність запропонованих рекомендацій полягає в тому, що вони передбачають оптимізацію соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей.

Підводячи підсумок викладеному, слід констатувати, що соціальний захист членів сімей військовослужбовців є важливим елементом їх трудової діяльності. При цьому слід відмітити, що основною ознакою такого захисту є її системність. Тобто, членам сімей військовослужбовців гарантуються заходи соціального захисту від самого початку прийняття на службу військовослужбовця та діють упродовж несення його всієї служби, тобто довічно, за винятком випадків передбачених законом.

Для покращення соціального становища членів сімей військовослужбовців необхідне вдосконалення їх соціального захисту. Зокрема, внесення змін до законів України та інших нормативно-правових актів за різними напрямками, серед яких удосконалення законодавства з питань посилення соціального захисту членів сімей військовослужбовців; приведення рівня матеріального та інших видів забезпечення у відповідність із встановленими для них законодавством правами і свободами [44].

Оскільки соціальний захист як і військовослужбовців, так і членів їх сімей, підтримання їх життя на належному рівні, є важливою частиною соціальної політики держави, яка відповідальна за добробут, розвиток і безпеку своїх громадян, то під соціальним та правовим захистом членів сімей військовослужбовців слід розуміти діяльність держави, спрямовану на встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб членів сімей військовослужбовців відповідно до особливого виду їх правового статусу в суспільстві.

Крім того, для покращення соціального становища та зацікавленості у військовій службі необхідне удосконалення соціального захисту військовослужбовців з урахуванням досвіду деяких країн-членів НАТО. За наслідками порівняльного аналізу соціального забезпечення українських військовослужбовців із соціальними нормами особового складу збройних сил країн-членів НАТО переконливо доводить, що на відміну від Збройних Сил України, соціальні гарантії військовослужбовців держав Північно-

атлантичного альянсу перебувають на рівні, здатному забезпечити належне існування особистості з урахуванням необхідних потреб соціально-культурного розвитку. Також у більшості країн світу з високим рівнем економічного розвитку термін “соціальний захист” стосується цілого комплексу державних заходів, спрямованих на надання матеріальної допомоги військовослужбовцям, які перебувають на пенсії, захворіли, зазнали поранень чи втратили працездатність.

Соціальна захищеність військовослужбовців і членів їхніх сімей стала важливим елементом зміцнення морально-психологічного стану особового складу Збройних сил України, що, зрештою, виявляється в підвищенні рівня їхньої боєготовності, зменшенні відтоку професійних кадрів, які звільняються зі служби, що, у свою чергу, вимагає пошуку нових військовослужбовців, проведення навчання та витрати часу для набуття новачками досвіду та професійних навичок.

Для вдалого реформування системи соціального захисту військовослужбовців Збройних сил України нашій державі необхідно активно використовувати досвід країн західної Європи та Сполучених Штатів Америки, звертаючи увагу на особливості побудови як управлінської, соціально-економічної складових частин цієї системи, так і ідейно-емоційної, а також урахувати особливості українського суспільства.

Варто підкреслити, що неприпустиме сліпе копіювання досвіду без урахування особливостей (територіальних, економічних, культурних, ментальних тощо) української армії й українського суспільства загалом. Застосування успішного досвіду розвинених країн має відбуватися зважено, ґрунтуватися на глибоких правових та історичних дослідженнях, а також відповідати українським реаліям, можливостям і вимогам сьогодення. Тобто застосування такого досвіду має бути симбіозом наукових досліджень, покладених на реальну ситуацію в Україні з урахуванням потреб, ментальності військовослужбовців, доцільності, економічної обґрунтованості та спроможності реалізувати зазначені реформи.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі визначено й схарактеризовано особливості соціального захисту військовослужбовців і членів їх сімей, узагальнено шляхи оптимізації в контексті російсько-української війни. Результати проведеного дослідження, реалізовані мета та завдання надали підстави сформулювати такі висновки:

1. На основі теоретичного аналізу основних положень щодо соціального захисту громадян в Україні, встановлено, що соціальний захист – це комплекс заходів, спрямованих на покращення життєвого рівня та забезпечення соціальної безпеки громадян. Основні засади соціального захисту в Україні: універсальність; справедливість; доступність; рівність. Система соціального захисту в Україні потребує подальшого розвитку та удосконалення з урахуванням концептуальних засад, які відповідають потребам сучасного суспільства та міжнародним стандартам. Основними напрямками розвитку системи соціального захисту є забезпечення повної, рівної та доступної соціальної підтримки для всіх громадян, підвищення якості та ефективності соціальних послуг, забезпечення координації та співпраці різних галузей та рівнів влади, а також залучення громадськості та неурядових організацій до процесу забезпечення соціальної підтримки.

2. Систему нормативного регулювання у сфері захисту прав військовослужбовців та їх сімей складають: конституційне регулювання – ст. 17 Конституції України; міжнародно-правове регулювання, яке включає в себе такі міжнародні акти та договори: Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадські і політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, Факультативний протокол до міжнародного пакту про громадянські і політичні права, Конвенція про захист прав людини й основних свобод, Женевська конвенція про поліпшення участі поранених і хворих у діючій армії, Женевська конвенція

про поліпшення участі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі, Женевська конвенція про поводження з військовополоненим, Римський статут міжнародного кримінального суду; регулювання законами України: Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»; регулювання підзаконними нормативно-правовими актами. Названі нормативні акти регулюють один із визначальних векторів діяльності нашої держави – захист прав військовослужбовців. Означений напрям діяльності держави посідає важливе місце в умовах російської агресії.

3. Під час дослідно-експериментальної роботи було використано метод моніторингового дослідження та охоплено 37 респондентів. Дослідження передбачало вивчення таких питань: ідентифікація проблем під час служби в зоні бойових дій та після повернення, аналіз широкого спектру проблем, пов'язаних з побутом, трудовою адаптацією, професійною освітою та іншими. В результаті нашого дослідження викремились такі групи проблем військовослужбовців-учасників бойових дій, які безпосередньо пов'язані з різними аспектами комплексної реабілітації: функціонально-фізіологічні проблеми, які виникають внаслідок фізичного навантаження та потребують медичної реабілітації; функціонально-психологічні проблеми, пов'язані з психічними розладами, стресом та психосоматичними захворюваннями, які потребують психологічної реабілітації; житлово-побутові проблеми, пов'язані з житловими умовами та потребують соціальної реабілітації; колективно-групові проблеми, які виникають внаслідок конфліктів, агресії та несумісності, і потребують педагогічної реабілітації.

4. Серед основних напрямів оптимізації системи соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей виокремимо такі: створення єдиного реєстру військовослужбовців-учасників бойових дій, побудова ефективної моделі грошового забезпечення військовослужбовців, створення ефективного механізму забезпечення житлом військовослужбовців та їхніх сімей,

підвищення ефективності існуючої системи пільг та компенсацій, удосконалення механізму вирішення соціальних проблем, створення системи психологічної та фізіологічної реабілітації, забезпечення можливості санаторно-курортного лікування для військовослужбовців та ін. Узагальнивши вказані пріоритети, визначили основні вектори державної та громадської діяльності: по-перше, потрібно забезпечити повне фінансування програм соціального захисту та підтримки військовослужбовців та членів їх сімей, включаючи забезпечення медичним обладнанням та технікою; по-друге, необхідно зміцнити систему психологічної підтримки військовослужбовців та членів їх сімей, забезпечивши доступ до кваліфікованих психологічних послуг та розвиваючи інформаційні та освітні програми; по-третє, важливо розробити та впровадити програми підтримки військовослужбовців та їхніх сімей під час переходу з військової служби до цивільного життя, забезпечивши допомогу з працевлаштування та іншими необхідними ресурсами. Особливої уваги потребує використання успішного досвіду розвинених країн – країн НАТО щодо соціального захисту своїх військовослужбовців, проте застосування такого досвіду має бути симбіозом наукових досліджень, покладених на реальну ситуацію в Україні з урахуванням потреб, ментальності військовослужбовців, доцільності, економічної обґрунтованості та спроможності реалізувати зазначені реформи.

Проведене дослідження не претендує на вичерпність вивчення питання соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей. Перспективним буде наукова розробка умов запровадження міжнародного досвіду із зазначеної проблематики та переходу соціального забезпечення захисників нашої держави на стандарти армій країн НАТО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабич О. М., Лисенко О. Ю. Проблеми соціального захисту населення в Україні. Науковий вісник Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу. 2019. №2. С.54-63.
2. Бабій О.В. Роль державних стандартів у формуванні концептуальних засад системи соціального захисту. Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Право. Економіка. Політологія. 2018. Випуск 2. №2. С. 78-82.
3. Білий С. Соціальний захист в Україні: тенденції розвитку та шляхи поліпшення. Економіка та держава. 2019. №5. С.49-52.
4. Білоус І. В. Соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей у контексті виконання Закону України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту". Юридичний вісник. 2020. (2). С.17-21.
5. Будько І. М., Грищук Н. І., Кулик В. Г. та ін. Соціальний захист населення України: стан, проблеми, перспективи: монографія / за заг. ред. І. М. Будька. К.: КНЕУ, 2018. 320 с.
6. Данилюк Т. Особливості соціального захисту в Україні. Економіка і регіон.2018. №4. С. 10-16.
7. Деркач О. В. Соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей: правові засади та шляхи вдосконалення. Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Юридичні науки. 2018. №1. С.140-144.
8. Єр'оміна М. Соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей: сучасний стан та напрями удосконалення. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Серія: Економічні науки. 2020. Т. 2 №99. С. 77-82.
9. Закон України "Про військовий обов'язок і військову службу" від 25.03.1992 р. № 2232-ХІІ.
10. Закон України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" від 09.07.2003 р. № 1058
11. Закон України "Про соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей" від 22.12.2017 р. № 2235-VIII.
12. Закон України "Про соціальний захист населення" від 19 червня 1991 року № 1576-ХІІ.
13. Закон України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту" від 19.04.1991 р. № 924-ХІІ.
14. Закон України Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань соціального захисту військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів, які призвані на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори, і деяких інших осіб <https://ips.ligazakon.net/document/T060328?an=288>
15. Закон України Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 45, ст.425)

- {Вводиться в дію Постановою ВР № 3552-ХІІ від 22.10.93, ВВР, 1993, № 45, ст.426} <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>
16. Інформаційний портал Міністерства соціальної політики України. Доступно за посиланням: <https://www.msp.gov.ua/>
 17. Карпова О. М. Соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей: теоретико-правовий аспект. Науковий вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. 2018. №3. С. 77-81.
 18. Кожем'якін В. Проблеми та перспективи соціального захисту в Україні. Соціальна робота. 2019. №2. С.54-59.
 19. Колісник І. Сучасний стан та перспективи розвитку соціального захисту в Україні. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2019. №2. С. 54-59.
 20. Концепція розвитку соціального захисту населення України на період до 2025 року (затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 25 квітня 2018 року № 355).
 21. Марінченко Н. В. Формування та розвиток соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки,. 2019. №3. С. 74-77.
 22. Маркевич О.М. Особливості забезпечення соціального захисту дітей в Україні. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Економічна. 2019. Випуск 43. С. 66-72.
 23. Мартинюк Т. В. Соціальний захист в Україні: стан та перспективи розвитку. Вісник Хмельницького національного університету. 2019. № 2. С. 109-114.
 24. Медичне забезпечення особи, яка має статус учасника бойових дій. Електронний ресурс https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Медичне_забезпечення_особи,_яка_має_статус_учасника_бойових_дій
 25. Москалюк Т.В., Квасневська Л.О. Соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей в Україні. Науковий вісник Львівської державної фінансової академії. 2019. № 2 (48). С. 30-36.
 26. Наказ Міністерства оборони України "Про затвердження Інструкції з питань надання соціальної допомоги військовослужбовцям та членам їх сімей" від 02.07.2019 р. № 417.
 27. Наказ Міністерства оборони України "Про затвердження Порядку визначення категорій військовослужбовців, які мають право на матеріальну допомогу.
 28. Наказ Міністра оборони України № 163 від 26.05.99 Про затвердження Інструкції про порядок виплати військовослужбовцям винагороди за тривалу безперервну військову службу та надання їм матеріальної допомоги <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0365-99#Text>
 29. Огієнко О. В., Поліщук І. В. Соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей: законодавче регулювання та практика застосування.

- Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки. 2019. №2. С.130-134.
- 30.Павленко О. Механізм забезпечення соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей: український досвід. Вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту. 2019. № 3. С. 29-36.
 - 31.Парасюк Н.В., Хитренко О.І. Організаційні та фінансові аспекти підвищення ефективності соціального захисту в Україні. Економіка та держава. 2019. Випуск 11. С. 112-116.
 - 32.Перепелиця О. Ю. Концептуальні засади соціального захисту в Україні. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 2018. №2. С. 98-105.
 - 33.Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Положення про виплату грошової допомоги при народженні дитини військовослужбовцям, які перебувають у військовій службі за контрактом, і членам їх сімей" від 29.07.2015 р. № 594.
 - 34.Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Порядку надання грошової допомоги військовослужбовцям і членам їх сімей на придбання (будівництво) житла" від 11.11.2015 р. № 953.
 - 35.Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Порядку призначення та виплати допомоги на поховання військовослужбовцям, які загинули (померли) у зв'язку з виконанням військового обов'язку" від 23.09.2015 р. № 737.
 - 36.Постанова Кабінету Міністрів України «ПОРЯДОК забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей житловими приміщеннями» від 3 серпня 2006 р. № 1081 <https://www.kmu.gov.ua/npas/43581369>
 - 37.Сидоренко А.О. Соціальний захист членів сімей військовослужбовців в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. №23 <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/273625>
 - 38.Середа І. Сучасні проблеми та перспективи соціального захисту в Україні. Економічний вісник Національного технічного університету України "КПІ імені Ігоря Сікорського". 2018. №4. С.104-110.
 - 39.Сушко О. І. Соціальний захист в Україні: проблеми та перспективи. Економічний часопис-XXI. 2018. №5-6. С.20-23.
 - 40.Троценко Л. В. Забезпечення соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей в Україні: проблеми та перспективи. Правова доктрина 2018. №5. С.92-96.
 - 41.Чекмарьова Н. В. Соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей в Україні: проблеми і шляхи їх вирішення. Науковий вісник Полісся. 2021. №1. С.204-211.
 - 42.Чорна І. Соціальний захист в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія "Економіка" 2019. №28. С. 73-77.

43. Шевченко Ю. Сучасний стан соціального захисту в Україні: проблеми та перспективи. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2018. №2. С.129-133.
44. Шейко Л. Соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей в Україні: стан, проблеми та шляхи вирішення. Науковий вісник Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу. 2019. № 4 (65). С. 105-112.
45. Шкарупа Н. М. Нормативно-правове забезпечення соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей в Україні. Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Юридичні науки. 2020. №2. С.13-21.
46. Шульга Н. Концептуальні засади соціального захисту в Україні: проблеми та перспективи. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія “Економіка”. 2019. №1. С.57-61.
47. Шумська Н.В. Фінансове забезпечення соціального захисту населення в Україні. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. 2019. Випуск 36. С. 38-43.
48. Щербак О. І. Соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей: особливості законодавства України. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Право. 2018. №1. С.17-20.
49. Яремко М. Проблеми соціального захисту населення в Україні та шляхи їх вирішення. Економічний вісник Донбасу. 2018. (1). С.42-45.
50. Яцишин А. В., Хоменко В. І. Проблеми соціального захисту населення в Україні та шляхи їх вирішення. Економіка та управління. 2019. №1. С. 97-102.

ДОДАТКИ

Додаток А



Рівень грошового забезпечення військовослужбовців у 2023 році

Посада	Рівні грошового забезпечення у 2022 році (без додаткової винагороди)			Рівні грошового забезпечення у 2023 році (починаючи з 01.02.2023 (без додаткової винагороди))		
	Сухопутні війська Збройних сил України	Державна територіальна оборона України, Морська піхота України, аеромобільна територіальна піхота	Сили спеціальних операцій	Сухопутні війська Збройних сил України	Державна територіальна оборона України, Морська піхота України, аеромобільна територіальна піхота	Сили спеціальних операцій
Офіцери						
Командир бригади/командир полку ССО	32 962	35 927	40 917	50 173	53 094	60 404
Заступник командира бригади/заступник командира полку ССО	32 039	34 957	39 862	48 919	51 793	58 923
Командир батальйону	24 362	27 228	35 881	36 481	40 103	53 822
Заступник командира батальйону	21 879	25 803	34 560	33 691	38 333	52 037
Командир роти	20 774	23 695	32 167	31 224	35 219	48 180
Заступник командира роти	18 796	22 605	30 949	29 055	33 766	46 484
Командир взводу	19 095	20 308	28 550	28 229	30 067	42 675
Особи рядового, сержантського та старшинського складу військової служби за контрактом						
Головний сержант роти	16 928	20 165	28 235	26 094	29 926	42 365
Інструктор з бойової арм. системи	17 157	19 848	27 697	26 040	29 351	41 481
Головний сержант взводу	16 248	19 633	27 344	24 867	28 940	40 778
Командир танка	16 459	18 726	26 439	24 862	27 875	40 469
Командир бойової машини	15 846	18 043	25 735	23 951	27 055	39 394
Командир відділення	14 532	17 690	25 565	22 677	26 556	38 592
Навідник-оператор	14 372	17 499	25 219	22 268	26 180	37 879
Механік-водій	13 966	16 850	24 546	21 618	25 403	36 844
Старший гранатометник	13 611	16 417	24 317	21 152	24 668	36 784
Стрільць	13 244	15 942	23 807	20 586	23 999	35 891
Телеграфіст	13 238	15 722	23 460	20 499	23 347	35 160
Рекрут	13 027	14 159	22 069	20 130	21 197	33 062



Рівень грошового забезпечення військовослужбовців Сухопутних військ Збройних Сил України

Посада	Середній рівень грошового забезпечення військовослужбовців у 2022 році		Середній рівень грошового забезпечення військовослужбовців (починаючи з 01 лютого 2023 року) у 2023 році		
	з урахуванням додаткової винагороди 30 тис. грн.	які беруть безпосередню участь у бойових діях або забезпеченні здійснення заходів з національної безпеки і оборони	які не включені до складу уруповувань та не виконують бойові (спеціальні) завдання	які виконують бойові (спеціальні) завдання	які беруть безпосередню участь у бойових діях
Офіцери					
Командир бригади	62 962	132 962	50 173	80 173	150 173
Заступник командира бригади	62 039	132 039	48 919	78 919	148 919
Командир батальйону	54 362	124 362	36 481	66 481	136 481
Заступник командира батальйону	51 879	121 879	33 691	63 691	133 691
Командир роти	50 774	120 774	31 224	61 224	131 224
Заступник командира роти	48 796	118 796	29 056	59 056	129 056
Командир взводу	49 095	119 095	28 229	58 229	128 229
Особи рядового, сержантського та старшинського складу військової служби за контрактом					
Головний сержант роти	46 928	116 928	26 094	56 094	126 094
Інструктор з бойової арм. системи	47 157	117 157	26 040	56 040	126 040
Головний сержант взводу	46 248	116 248	24 866	54 866	124 866
Командир танка	46 459	116 459	24 861	54 861	124 861
Командир бойової машини	45 846	115 846	23 951	53 951	123 951
Командир відділення	44 532	114 532	22 677	52 677	122 677
Навідник-оператор	44 372	114 372	22 268	52 268	122 268
Механік-водій	43 966	113 966	21 618	51 618	121 618
Старший гранатометник	43 611	113 611	21 152	51 152	121 152
Стрільць	43 244	113 244	20 587	50 587	120 587
Телеграфіст	43 238	113 238	20 499	50 499	120 499
Рекрут	43 175	113 175	20 130	50 130	120 130